

4.2 Розвиток емоційного інтелекту студентів у навчальному процесі

На сучасному етапі розвитку України зростають вимоги до системи освіти, якості підготовки професіоналів і рівня сформованості їх професійно-значимих характеристик, які значною мірою закладаються на етапі професійної підготовки в вищій школі. Досліджувана нами проблема обумовлена, необхідністю пошуку прогресивної концепції навчання студентів - майбутніх фахівців. Вивчення феномену емоційного інтелекту затребуване практикою професійної підготовки, що потребує конкретних даних про емоційно-інтелектуальний розвиток студентів у навчальному процесі, а також про взаємообумовлені якісні зміни в їх особистості. У зв'язку з цим виявлення умов і чинників, що детермінують розвиток емоційного інтелекту майбутнього фахівця, дозволить управляти цим процесом, проектувати і доцільно впливати на цей розвиток.

У кінці 90-х років все частіше висловлюється думка, що для успішної реалізації особистості в суспільстві найважливіше мати розвинені здібності ефективної взаємодії з навколишніми людьми, уміння особистості орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно визначати особові особливості і емоційні стани інших людей, вибирати адекватні способи спілкування з ними і реалізовувати усе це в процесі взаємодії. Це потребує поглиблення розробок в області соціального інтелекту і його провідного компонента - емоційного інтелекту (Орме Г., 2003).

Проблема емоційного інтелекту викликала великий інтерес у дослідників з моменту публікації книги Деніела Гоулмана "Емоційний інтелект". З'явилися дослідження, в яких наводяться порівняльні характеристики академічного, практичного, соціального і емоційного інтелекту, а також їх структурні складові. Д. Гоулман під емоційним інтелектом розуміє "такі здібності особистості, як самомотивація і стійкість до розчарувань, контроль над емоційними спалахами і уміння відмовитися від задоволень, регулювання настрою і уміння не давати переживанням заглушати здатність думати, співпереживати і сподіватися" (Гоулман Д., 2009).

У ряді сучасних теорій, емоція розглядається як особливий тип знання. Відповідно до цього підходу до розуміння емоцій висувається поняття "Емоційний інтелект", який визначається, як здатність діяти з внутрішнім середовищем своїх почуттів і бажань (Андрєєва І.Н., 2006); здатність розуміти стосунки особистості, що репрезентуються в емоціях, і управляти емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і синтезу (Юркевич В.С., 2005); сукупність емоційних і соціальних здібностей особистості, які роблять вплив на загальну здатність справлятися з вимогами і тиском соціуму (Bar-On R., 2000).

Г.Г. Гарскова звертає увагу, що емоційний інтелект це "здатність розуміти стосунки особистості, що репрезентуються в емоціях, і управляти емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і синтезу" (Гарскова Г.Г., 2013). «Емоційний інтелект - це сукупність ментальних здібностей до розуміння власних емоцій і емоцій інших людей і до управління емоційною сферою» - визначає І.Н. Андрєєва (Андрєєва І.Н., 2004).

На думку М.А. Манойлової емоційний інтелект - це "здатність людини до усвідомлення, прийняття і регуляції емоційних станів і почуттів інших людей і себе самого" (Манойлова М. А., 2004).

Дослідник Гоулман Д, відмічає, що високий рівень розвитку емоційного інтелекту сприяє успішності в різних сферах життя людей - таких, як освіта, психологія, юриспруденція, медицина; а низький - пов'язаний з соціальною дезадаптацією: афективними розладами (передусім депресією і тривогою), а також різними формами поведінки особистості (Гоулман Д., 2011).

І.Н. Андрєєва відмічає кореляцію емоційного інтелекту з певними життєвими успіхами і розглядає передумови розвитку емоційного інтелекту, гендерні відмінності у вираженості компонентів емоційного інтелекту, а також можливості розвитку емоційного інтелекту в процесі психологічного тренінгу (Андрєєва І.Н., 2007).

М.А. Манойлова вивчала розвиток емоційного інтелекту педагогів і довела можливість розвитку емоційного інтелекту шляхом спеціально організованого навчання. Вона провела аналіз різних підходів до формування емоційного

інтелекту і здібностей, що входять до його складу і встановила ефективність використання тренінгу в розвитку емоційного інтелекту. На її думку потрібна розробка наукової основи для проведення дослідження умов і методів розвитку емоційного інтелекту (Манойлова М. А., 2004).

Як стверджує В.С. Юркевич посилаючись на власні дослідження і роботи інших авторів, у 95% інтелектуально обдарованих дітей відзначається недостатність емоційного інтелекту. Вона особливо підкреслює, що у цих дітей спостерігаються яскраво виражена інфантильність в емоційному відношенні, понижений інтерес до діяльності, не пов'язаної з отриманням знань, труднощі спілкування з однолітками (Юркевич В.С., 2005).

Незважаючи на існуючі дослідження проблема розвитку емоційного інтелекту вимагає подальшого вивчення, у зв'язку з наявністю спірних і невирішених питань: немає єдиного розуміння поняття і концепції емоційного інтелекту, його природи, психологічної суті, закономірностей і умов розвитку, що вимагає глибшого і різнобічного його вивчення. Отже, потрібний системний аналіз наукового знання про емоційний інтелект, що включає узагальнення теоретико-методологічних підходів до його дослідження, розробку структурно-функціональної моделі; виявлення рівнів і критеріїв його сформованості і визначення найбільш суттєвих умов, що впливають на його розвиток, необхідних для успішної інтеграції особистості в соціальне оточення.

Соціально-економічні і політичні умови розвитку суспільства, актуалізують проблему розвитку особово-професійних якостей студентів, у тому числі, їх емоційного інтелекту (Корнілова Т.В., Кондратчик А.Л., 1993)

Андрєєва І.Н., звернула увагу на те, що "Інтелект - це здатність вирішувати проблеми незапрограмованим (творчим) чином". Вона відмічає, що "це здатність особистості діяти доцільно, думати раціонально і діяти ефективно відносно оточення" (Андрєєва І.Н., 2007).

Дослідник Люсін Д.В., розглядає інтелект як запоруку успіху людини і враховує, що саме здатність особистості адаптуватися до свого оточення найбільш важлива особливість її інтелекту, оскільки ніякий інтелектуальний

механізм принципово не може бути реалізований без системи особової оцінки значущості сприйманого і результатів власної поведінки. Він відмічає, що усвідомлення цілей і бажань людини, бачення реальної дійсності і адекватне реагування на неї і системне мислення - усе це грані інтелекту, розумових здібностей особистості, не пов'язаних з логічним мисленням (Люсін Д.В., 2004).

Відкриття того, що інтелект - це не лише знання, отримані в результаті освіти, належить гарвардському дослідникові Говарду Гарднеру, який виявив різносторонність інтелекту і описав його. Згідно теорії Г. Гарднера інтелект розуміється як множинний конструкт і існує декілька різних інтелектів: лінгвістичний, що проявляється при читанні, слуханні, усній і письмовій мові; логіко-математичний, використовуваний при логічному мисленні і рішенні математичних завдань; просторовий використовуваний при контакті з фізичним оточенням; музичний, використовуваний при співі і сприйнятті музики; тілесно-кінестетичний, реалізовується в спорті і в танцях; міжособистісний, такий, що проявляється при взаємодії з іншими людьми і внутрішньоособистісний, пов'язаний з високим рівнем розвитку знань про себе і саморозуміння. Останні два види інтелекту і складають емоційний інтелект, який не менш важливий в житті чим логіко-математичний (Гарднер Г., 2007).

І.Н. Андрєєва, в своїх дослідженнях стверджує, що емоційний інтелект (EQ) - це здатність усвідомлювати емоції, досягати і генерувати їх так, щоб сприяти мисленню, розумінню емоцій і того, що вони означають і, відповідно управляти ними так, щоб сприяти своєму емоційному і інтелектуальному зростанню (Андрєєва І.Н., 2004). На відміну від звичного усім розуміння інтелекту (IQ), емоційний інтелект є здатністю правильно тлумачити обстановку і робити на неї вплив, інтуїтивно уловлювати те, чого хочуть і чого потребують інші люди, знати їх сильні і слабкі сторони, не піддаватися стресу і бути привабливим (Андрєєва І.Н., 2006).

Одно з визначень емоційного інтелекту, сформульоване Дж. Мейсром, Д. Карузо і П. Селовеєм, звучить як «Здатність глибокого досягнення, оцінки і вираження емоцій; здатність розуміння емоцій і емоційних знань; а також

здатність управління емоціями, яка сприяє емоційному і інтелектуальному зростанню особистості». На їх думку "Людське мислення не обмежується розсудливою калькуляцією. Хоча взаємозв'язки емоцій і інтелекту дуже різноманітні, лише деякі з них роблять нас по-справжньому розумніше. І цю досить обмежену сферу взаємного перетину і впливу можна визначити як емоційний інтелект" (Mayer J.D., Caruso D., Salovey P., 1999).

Огляд англо-американських джерел показав, що в обговоренні проблем підготовки студентів, майбутніх фахівців, все частіше звучить поняття емоційного інтелекту (EQ). Становлення студента, майбутнього професіонала розглядається сьогодні на основі розвитку ряду його психологічних якостей, серед яких емоційний інтелект розвиває емоційну компетентність і повагу до інших, в той же час, студенти як суб'єкти професійної діяльності не завжди розрізняють раціональні і емоційні компоненти в оцінюванні ситуацій і з розвитком їх професіоналізму зв'язується роль емоційного інтелекту у вдосконаленні навичок професійного спілкування (Montgomery J. E., 2008).

Дослідники Р. Стернберг, Б.Форсайт і Дж.Хедланд, підкреслювали роль емоційного інтелекту в процесі саморозвитку, як процесу інтеграції потреб індивіда з вимогами суспільства. На їх думку проблема становлення особистості є ключовою в гуманістичній психології. Соціалізація розуміється як процес, за допомогою якого індивід придбає знання, цінності, соціальні навички і соціальну чутливість, які дозволяють йому інтегруватися в суспільство і поводитися там адаптивне, але для того, щоб інтегруватися в таке складне суспільство як нинішнє, кожному індивідові потрібний саме емоційний інтелект (Стернберг Р., Форсайт Б., Хедланд Дж., 2002).

Теорія, яку пропонують Дж. Мейєр, Д. Карузо і П. Селовей, зв'язує емоційний інтелект з особовими чинниками, такими як теплота і чуйність. Вони визначають поняття емоційного інтелекту як здатність усвідомлювати сенс емоцій і використовувати ці знання, щоб з'ясовувати причини виникнення проблем і вирішувати ці проблеми. На їх думку, емоційний інтелект обумовлює

наявність різних здібностей, які задіяні в адаптивній обробці емоційної інформації. Автори зв'язують емоційний інтелект з наступними здібностями:

- уміння точно оцінювати вираження емоцій, як самого індивіда, так і людей, що оточують його;
- когнітивна асиміляція емоційного досвіду;
- розпізнавання, розуміння і осмислення емоцій;
- адаптивна регуляція емоцій індивіда і навколишніх людей. Ці автори запропонували декілька механізмів, що означають емоційний інтелект, що припускає його зв'язок з розумовими здібностями:
- емоції пов'язані з процесом мислення;
- певні емоції можуть збільшувати продуктивність процесу мислення і направляти увагу на рішення конкретних завдань;
- ефективне регулювання емоцій може співвідноситися і з такими здібностями, як співпереживання і відвертість;
- дослідження нездатності оцінювати і виражати емоції припускають можливу відсутність взаємозв'язку між областями мозку, які забезпечують єдність мислення і емоцій (Mayer J.D., Caruso D., Salovey P., 1999).

За визначенням П. Селовея М. Брекета і Дж. Мейєра, емоційний інтелект особистості це група ментальних здібностей, які сприяють усвідомленню і розумінню власних емоцій і емоцій оточення. Вони виділяють чотири головних складових емоційного інтелекту - самосвідомість, самоконтроль, емпатія, навички стосунків (Salovey P., Brackett M., Mayer J.D., 2004).

У сучасній психології виділяється декілька провідних теорій вивчення емоційного інтелекту: теорія емоційно-інтелектуальних здібностей (Mayer J.D., Caruso D., Salovey P., 1999); теорія емоційної компетентності (Гоулмен Д., 2009); некогнітивна теорія емоційного інтелекту (Bar-On R., 2000); двокомпонентна теорія емоційного інтелекту (Люсін Д.В., 2004). Змістовною характеристикою емоційного інтелекту, яка об'єднує перераховані теорії, є сукупність здібностей до розуміння і управління власними емоціями, розуміння і управління емоціями інших людей. Аналіз теоретичних переконань вищезгаданих авторів дозволяє

визначити емоційний інтелект як сукупність емоційно-когнітивних здібностей до соціально-психологічної адаптації особистості. Усі структурні компоненти емоційного інтелекту взаємозв'язані, і їх тісна взаємозалежність сприяє ефективній міжособистісній взаємодії.

Різноманітність моделей емоційного інтелекту, викликала необхідність в їх класифікації. Найбільшою мірою заслуговують на увагу дві спроби такого роду. Дж. Мейер, Д. Карузо і П. Селовей, запропонували розрізняти моделі здібностей і змішані моделі. До першого типу відносяться моделі, що трактують емоційний інтелект як когнітивну здатність, а до другого типу - моделі, що трактують емоційний інтелект як поєднання когнітивних здібностей і особистісних характеристик (Mayer J.D., Caruso D., Salovey P., 1999).

Дослідники Р. Дж. Стернберг, Дж. Б. Форсайт, провели дещо інше розрізнення, яке вони вважають ширшим: емоційний інтелект як здатність і емоційний інтелект як риса. Вони стверджують, що характер моделі визначається не стільки теорією, скільки використовуваними методами виміру конструкта. Емоційний інтелект як риса пов'язаний з оцінкою стійкості поведінки в різних ситуаціях, тому для його виміру можуть застосовуватися опитувальники. Емоційний інтелект як здатність відноситься до традиційної психології інтелекту, тому для його виміру найбільш адекватні завдання, подібні до завдань інтелектуальних тестів (Стернберг Р., Форсайт Б., 2002).

Нині найбільш описані наступні моделі емоційного інтелекту: - модель здібностей емоційного інтелекту; - змішана модель; - модель характерних рис емоційного інтелекту.

Модель здібностей. Концепція емоційного інтелекту П. Селовея, М. Брекета і Дж. Мейера, намагається визначити емоційний інтелект у межах стандартних критеріїв інтелекту. Первинне визначення ними було переглянуто як: "Здатність розрізняти емоції, інтегрувати емоції для сприяння мисленню, розуміти емоції і регулювати емоції для стимулювання особистісного зростання". На їх думку модель здібностей дозволяє бачити в емоціях корисне джерело інформації, яке допомагає індивідові осмислити і зорієнтуватися в

соціальному середовищі. Модель припускає, що індивіди розрізняються у своїх здібностях обробляти інформацію емоційної природи, і у своїх здібностях додатка емоційних процесів до пізнання світу. Ці здібності проявляються в конкретних актах поведінки. Згідно цієї моделі, емоційний інтелект включає чотири типи здібностей:

1. Розрізнення емоцій - здатність виявити і розшифрувати емоції по особах, картинках, голосах і культурних артефактах, включаючи здатність розпізнати власні емоції. Розрізнення емоцій є базовим аспектом емоційного інтелекту, оскільки робить можливою подальшу обробку емоційної інформації.

2. Використання емоцій - здатність сполучення емоцій з різними видами пізнавальної діяльності, такими як роздум і рішення проблем. Емоційно інтелектуальна людина може отримати максимальну вигоду від зміни власного настрою для отримання найкращого поєднання з виконуваними завданнями.

3. Розуміння емоцій - здатність осмислити емоційну мову і розібратися в складних взаємовідносинах між емоціями. Наприклад, розуміння емоцій включає здатність бути чутливим до щонайтонших змін між емоціями, і здатність розпізнати і описати, як емоції змінювалися в часі.

4. Управління емоціями - здатність регулювати власні емоції і інших людей. Емоційно інтелектуальна людина, може опанувати емоції і направити їх на досягнення намічених цілей (Salovey P., Brackett M., Mayer J.D., 2004).

Модель емоційних компетенцій, представлена Дениелом Гоулманом, фокусується на емоційному інтелекті як на широкому списку компетенцій і навичок, які ведуть до розвитку лідерського потенціалу і містить чотири головних конструкта емоційного інтелекту:

1. Самоусвідомлення - здатність прочитати власні емоції і визначити їх вплив на ухвалення рішень.

2. Управління собою - включає контроль над власними емоціями і імпульсами і пристосування до обставин, що змінюються.

3. Соціальна обізнаність - здатність сприймати, розуміти і реагувати на емоції інших людей, знаходячись в соціальному оточенні.

4. Управління стосунками - здатність надихати, впливати і розвивати інших, управляючи конфліктами (Гоулман Д., 2011).

Дослідник включає деякий набір емоційних компетенцій до складу кожного з конструктів емоційного інтелекту. Він відмічає, що емоційні компетенції - це не природжені якості, а швидше придбані здібності, над якими треба працювати і які можуть бути розвинені для отримання видатних здібностей (Гоулман Д., 2011).

Рувен Бар-Он пропонує визначати емоційний інтелект як усі некогнітивні здібності, що дають людині можливість успішно справлятися з різними життєвими ситуаціями. Він виділяє п'ять сфер, в кожній з яких відмічає найбільш специфічні навички, що ведуть до досягнення успіху:

1. Пізнання власної особистості (обізнаність про власні емоції, упевненість в собі, самоповага, самореалізація, незалежність);

2. Навички міжособистісного спілкування (міжособистісні взаємовідносини, соціальна відповідальність, співпереживання);

3. Здатність до адаптації (рішення проблем, оцінка реальності, пристосовність);

4. Управління стресовими ситуаціями (стійкість до стресу, імпульсивність, контроль);

5. Переважаючий настрій (щастя, оптимізм) (Bar-On R., 2000).

Дослідник Рувен Бар-Он розробив опитувальник для виміру емоційного інтелекту, EQ, який складається з 133 тверджень і з 15 шкал, що відповідають вищепереліченим субкомпонентам. Він вважає, що емоційний інтелект людини розвивається з часом і може бути поліпшений за допомогою тренінгів, програмування і терапії. Його теорія висуває гіпотезу про те, що люди з рівнем EQ вище за середній, зазвичай успішніше справляються з тиском довкілля, а недолік емоційного інтелекту може означати складнощі в досягненні успіху в життя і виникненні емоційних проблем. Проблеми в невмінні справлятися з власним оточенням, на думку Бар-Он, найбільш поширені серед тих людей, яким бракує навичок оцінки реальності, рішення проблем, стресостійкості і контролю

над власними імпульсами. Він вважає, що емоційний інтелект і когнітивний інтелект роблять рівний вклад в загальний інтелект особистості, який є індикатором успішності людини в житті (Bar-On R., 2000)

Дослідник Д.В. Люсін пропонує розглядати емоційний інтелект як здібності до розуміння своїх і чужих емоцій і управлінню ними. При цьому він підкреслює, що здатність до розуміння і здатність до управління емоціями можуть бути спрямовані і на власні емоції, і на емоції інших людей. Таким чином, автор пропонує розглядати два варіанти емоційного інтелекту - "внутрішньоособистісний" і "міжособистісний". Обидва варіанти, за його твердженням, припускають актуалізацію різних когнітивних процесів і навичок особистості. Модель емоційного інтелекту, запропонована Д.В. Люсіним, включає три елементи: когнітивні здібності - швидкість і точність переробки емоційної інформації; уявлення про емоції, як про цінності, як про важливе джерело інформації про себе самого і про інших людей; особливості емоційності - емоційна стійкість, емоційна чутливість (Люсін Д.В., 2004).

Юркевич В.С., запропонував концептуальну відмінність між моделлю здібностей і моделлю характерних рис емоційного інтелекту. Він відмічає, що характерні риси емоційного інтелекту це констеляція уявлень про власну емоційну сферу, розташована в глибинних шарах психіки, для яких характерні риси емоційного інтелекту які мають відношення до того, що саме людина думає про власні емоційні здібності. Це визначення дослідником емоційного інтелекту включає поведінкові диспозиції і уявлення про власні здібності, оцінювані через самозвіт. Він відмічає, що характерні риси емоційного інтелекту повинні досліджуватися у рамках структури особистості і альтернативною назвою того ж конструкта може бути здатність до самореалізації як емоційна характерна риса особистості. На його думку модель характерних рис емоційного інтелекту об'єднує моделі Гоулмана і Бар-Он і перекладає розгляд поняття емоційного інтелекту на більш високий рівень. Він відмічає, що розгляд EQ як особистісних рис веде до формування конструкта, що лежить за межами таксономії людських когнітивних здібностей і є дуже важливою особливістю, оскільки вона полегшує

практичне застосування, як самого конструкта, так і сформульованих теорій (Юркевич В.С., 2005).

Аналізуючи підходи до підготовки студентів вищої школи, майбутніх фахівців слід відмітити:

- високі темпи розвитку вищої освіти і повільне оновлення змісту підготовки майбутніх фахівців;
- недостатню розробленість науково-педагогічних основ формування емоційного інтелекту і необхідність його формування у студентів в процесі професійної підготовки;
- необхідність розвитку емоційного інтелекту у студентів як особово-професійної якості;
- потрібність суспільства в кваліфікованих фахівцях здатних розвивати у студентів емоційний інтелект у навчальному процесі.

Розвиток емоційного інтелекту у студентів вищої школи найуспішніше можна здійснювати в тренінгових групах. Якщо IQ мало міняється в зрілому віці, то EQ, в основі якого лежить досвід управління собою і оточенням, може і повинен зростати. На думку авторів (Бар-Он Р., Гоулман Д., Майєр Д.), найбільш оптимальним засобом розвитку емоційного інтелекту є участь студентів в тренінгових заняттях. Бар-Он пропонує проводити тренінгові заняття на протязі тривалого часу. Він вважає, що це дасть можливість не просто розвинути необхідні компоненти емоційного інтелекту, але і закріпити отримані зміни в поведінці людини (Bar-On R., 2000). Гарднер Г., стверджує, що будь-яка людина здатна вчитися і розвивати рівень свого емоційного інтелекту за допомогою постійної практики (Гарднер Г., 2007). У зв'язку з цими дослідженнями Вачков І.В., виділив наступні переваги психокорекційної роботи в групах:

- груповий досвід протидіє відчуженню, допомагає рішенням міжособистісних проблем;
- група відбиває суспільство в мініатюрі, робить очевидними такі приховані чинники, як тиск партнерів, соціальний вплив і конформізм;

- можливість отримання зворотного зв'язку і підтримки від людей з схожими проблемами;
- в групі людина може навчатися новим умінням, експериментувати з різними стилями стосунків серед рівних партнерів;
- і усе це в атмосфері доброзичливості, прийняття і підтримки;
- в групі учасники можуть ідентифікувати себе з іншими, "зіграти" роль іншої людини для кращого розуміння його і себе і для знайомства з новими ефективними способами поведінки;
- взаємодія в групі створює напругу, яка допомагає прояснити психологічні проблеми кожного;
- група полегшує процеси саморозкриття, самодослідження і самопізнання (Вачков І.В., 2001).

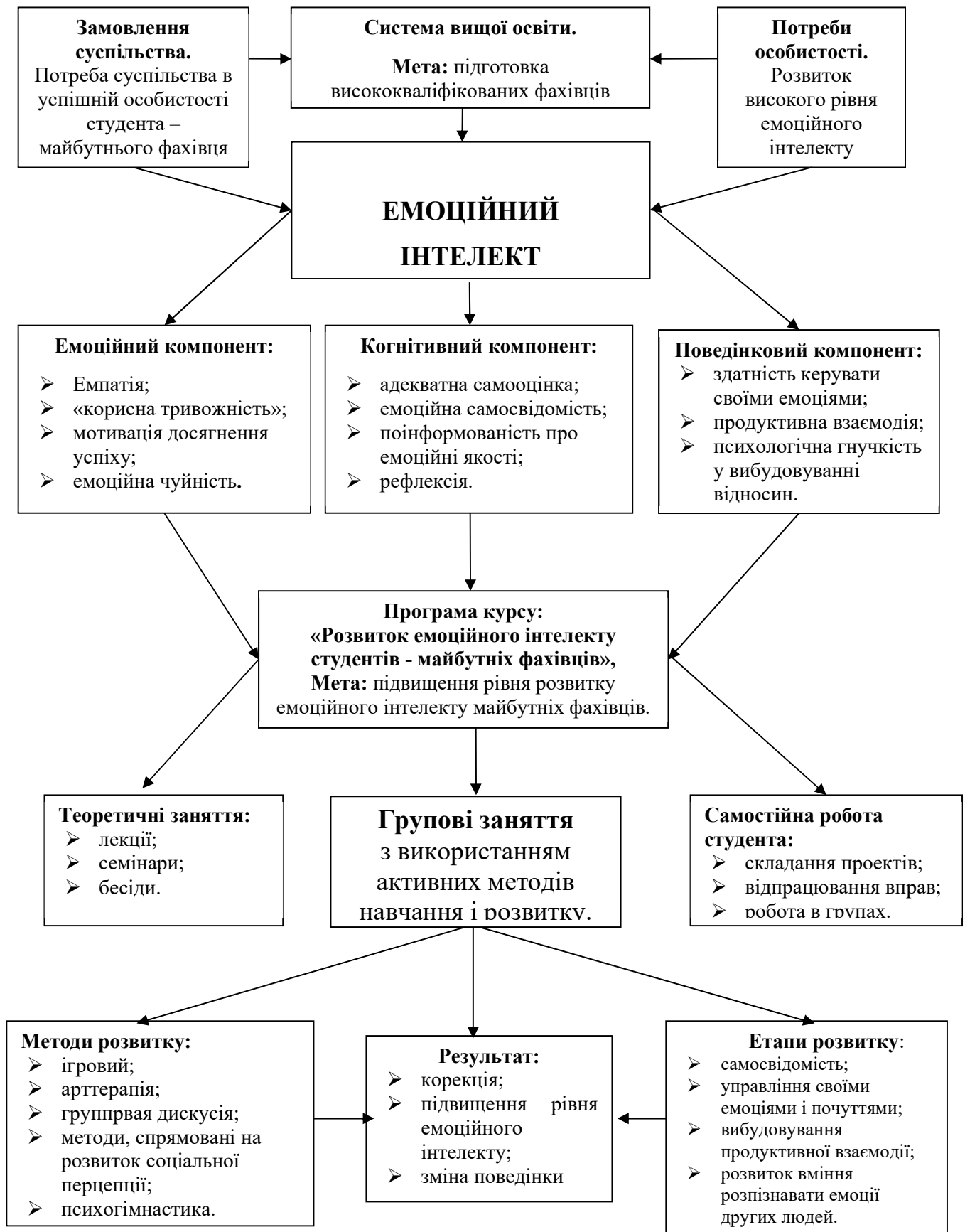
Розвиток емоційного інтелекту, як складної інтеграційної освіти, що забезпечує усвідомлення, розуміння і регуляцію власних емоцій і емоцій оточення, буде ефективним при реалізації моделі розвитку емоційного інтелекту, що враховує структуру емоційного інтелекту і включає: цільовий блок; форми організації учбового процесу; методи розвитку емоційного інтелекту; етапи розвитку емоційного інтелекту; прогнозований результат і програму розвитку емоційного інтелекту, важливою частиною якої є групове зайняття з використанням активних методів соціально-психологічного навчання (АСПН) (Слепкова В.І., 1997).

Активне соціально-психологічне навчання (АСПН) студентів є психолого-педагогічною формою розвитку емоційного інтелекту і вдосконалення умінь і навичок взаємодії в суспільстві, здійснюваної в умовах групової навчально-тренувальної діяльності. На взаємодію студентів в навчальній групі впливає модель їх відносин в соціумі. АСПН нами застосовувалось для формування у студентів специфічних емоційних, комунікативних, когнітивних та поведінкових умінь, з метою підвищення емоційного інтелекту, комунікативної та психологічної компетентності. Активне навчання спрямоване на самостійне

оволодіння студентом знаннями та вміннями використовувати досвід розвитку емоційного інтелекту.

В нашому дослідженні ми навчали студентів, професійно вірно та ситуативно обумовлено вступати в спілкування, прогнозувати емоційні реакції партнерів зі спілкування на власні дії, психологічно настроюватися на емоційний тон співрозмовників, емоційне настроюватися на ситуацію спілкування, психологічно «пристроюватись» до співрозмовника, адекватно ситуації вибирати жести, пози, ритм своєї поведінки – це лише деякі аспекти, рішення яких дозволить студентам ефективно навчатися і працювати використовуючи навички емоційного інтелекту. Розробляючи проблему розвитку емоційного інтелекту студентів ми вважаємо що її можна вирішити не тільки просвітою та підвищенням загальної культури, але й спеціальними заняттями розвитку емоційного інтелекту і в першу чергу, професійно спрямованими. Нами розроблена психологічна модель розвитку емоційного інтелекту студентів, яка представлена на мал. 1.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE FUNCTIONING OF EDUCATION. WAYS TO IMPROVE THE EFFECTIVENESS OF EDUCATIONAL ACTIVITIES

Мал. 1. Психологічна модель розвитку емоційного інтелекту студентів.

Нами застосовано комплекс теоретичних методів і прийомів: теоретико-методологічний аналіз, осмислення, порівняння й узагальнення основних

положень наукових джерел, що відповідають темі та меті дослідження. При реалізації програми використовувались наступні методи: дискусія, інтерв'ювання, міні-лекції, круглі столи, тематичні дискусії, творча діяльність (проект), ділові ігри, рольові та імітаційні ігри, відеоконференції.

На заняттях ми наділяли увагу важливим елементам навчання навичкам емоційного інтелекту студентів, професійним прийомам взаємодії, та труднощам, які зустрічаються в процесі міжособистісних контактів.

Застосування методів активного соціально-психологічного навчання (АСПН) у ВІШ дозволяє учасникам розвинути навички спілкування і взаємодії в малій групі, сформувати ціннісно-орієнтаційну єдність групи; навчити гнучкій зміні соціальних ролей залежно від ситуації, прийняттю моральних норм і правил спільної діяльності, розвинути навички аналізу і самоаналізу в процесі групової рефлексії. Активне соціально-психологічне навчання в системі "Викладач - група" сприяє нестандартним стосункам в організації освітнього процесу, формуванню мотиваційної готовності до міжособистісної взаємодії в учбових і професійних ситуаціях (Вачков І.В., 2011).

В дослідженні нами розроблена корекційно-розвиваюча програма "Розвиток емоційного інтелекту студентів - майбутніх фахівців" у групах активного соціально-психологічного навчання, яка мала наступні завдання:

1. Виявлення рівня емоційного інтелекту членів групи;
2. Збагачення учасників групи знаннями про сутність емоційного інтелекту, його характеристики та ефективність міжособистісної взаємодії;
3. Навчання елементам емоційного інтелекту, та розвиток навичок самоконтролю і емпатійних відносин у взаємодії з іншими;
4. Допомога в адекватному самооцінюванні, самоаналізу і саморефлексії;
5. Розвиток емоційної зрілості та чуттєвого сприйняття іншого;
6. Зняття негативних установок до інших;
7. Розвиток загальної комунікативної толерантності, спостережливості та здібностей до емоційного інтелекту.

Згідно з завданням розробленої нами програми, ми досягали мети перспективними і діяльними засобами впливу на студентів - майбутніх фахівців, їх емоційні, комунікативні здібності та комунікативну компетентність. В дослідженні ми прагнули до розвитку у студентів навичок самопізнання, самоаналізу, самореалізації, підвищення моральних принципів взаємодії та позитивного ставлення до інших, що дозволило більш ефективно розвивати емоційний інтелект членів групи. Важливу роль в розвитку емоційного інтелекту має участь студентів у тренінгових заняттях, виконанні спеціальних вправ та психологічних ігор. Найбільший інтерес студенти проявили при виконанні таких вправ: «Емоційне слухання», «Усмішка», «Асоціації», «Свій стиль», «Відвертість», «Стійкість», «Емоції і злість», «Приємні спогади», «Скульптура», «Очі. Погляд», «Жести. Поза», «Настрій», «Візуалізація», «Подарунки», «Сімейний альбом». Згідно з програмою розвитку емоційного інтелекту студентів для них приводились такі тренінгові заняття: «Розвиток емоційного інтелекту», «Особистісне зростання», «Емоційна стійкість», «Позитивне самовиховання та впевнена поведінка». На тренінгових заняттях використовувались такі психологічні ігри: «Корабельна аварія», «Твоє обличчя», «Пошук скарбів», «Хто я?», «Два королівства», «Перестановка ролей» (Вачков І.В., 2007; Грецов А., Бедарева Т., 2008; Манойлова М.А., 2004; Рамендік Д. М., 2018; Семенова Є. М., 2002; Слепкова В.І., 1997).

Застосування активного соціально-психологічного навчання (АСПН) дозволило студентам, учасникам групи розвинути емоційний інтелект, навички спілкування і взаємодії в групі: сформувані ціннісно-орієнтаційну єдність групи; навчитися гнучкій зміні соціальних ролей в залежності від ситуації; прийняттю моральних норм і правил спільної діяльності; розвинути навички аналізу і самоаналізу в процесі групової рефлексії. АСПН в системі «викладач – група» сприяє нестандартному відношенню до організації освітнього процесу, формуванню мотиваційної готовності до міжособистісної взаємодії в навчальних і професійних ситуаціях.

Відповідно до корекційно-розвиваючої програми "Розвиток емоційного інтелекту студентів - майбутніх фахівців" в групах активного соціально-психологічного навчання (АСПН), підібрано комплекс методів для проведення занять, які відповідають поставленій перед нами меті. Згідно з програмою проводилась групова практична робота. Специфіка даної програми в тому, що вона має спрямованість на зміну поведінки, на розвиток емоційного інтелекту, емоційно-вольових, когнітивних якостей особистості. В основі продуктивного, якісного проходження програми лежить співпраця, цілеспрямованість діяльності і щирість у вираженні своїх думок, а також, активність студента і його творче, дослідницьке ставлення до занять. Застосовуваний комплекс методів формувався за зростанням рівня складності завдань. Ефективність застосованої програми проявлялась у підвищенні рівня емоційного інтелекту майбутніх фахівців, що фіксується за допомогою застосування психодіагностичних методик, і об'єктивної реєстрації змін їх особистості. За масштабу розв'язаних завдань оптимізації розвитку емоційного інтелекту майбутнього фахівця, надання емоційної підтримки та інформації про позитивні аспекти проходження програми підводило студентів до розуміння його бажання участі в проекті, та обговорювались їх очікування від програми та організації занять. Підібрані нами методики орієнтовані на відпрацювання вербального і невербального спілкування, перцептивних навичок, сприйняття і уявлення, встановлення взаєморозуміння, розуміння себе, вивчення основ психофізіології, відпрацювання комунікативних навичок та навичок емоційного інтелекту.

Дослідження розвитку емоційного інтелекту у студентів проводилося нами на базі Горлівського інституту іноземних мов «Донбаський державний педагогічний університет» (35 студентів) та «Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини» (21 студент). У дослідженні взяли участь 56 студентів.

Дослідження проходило протягом ряду етапів:

- психодіагностика рівня емоційного інтелекту у студентів з використанням наступних методик: "Методика дослідження соціального

інтелекту" Дж. Гілфорда і М. Саллівена, опитувальник «Емоційний інтелект» Д. В. Люсіна (Михайлова Е.С., 2006; Люсин Д.В., 2009; Вачков І.В., 2007);

- впровадження корекційно-розвиваючої програми "Розвиток емоційного інтелекту студентів - майбутніх фахівців" в групах активного соціально-психологічного навчання (АСПН);

- виявлення рівня розвитку емоційного інтелекту у студентів та ефективності розробленої програми активного соціально-психологічного навчання "Розвиток емоційного інтелекту студентів - майбутніх фахівців" в групах (АСПН).

На першому етапі дослідження використовувалась методика Дж. Гілфорда і М. Саллівена дослідження соціального інтелекту. Основне призначення даної методики - діагностування когнітивної складової комунікативної компетентності людини. Обрана методика визначає рівень "соціального інтелекту". Соціальний інтелект – це інтегральна інтелектуальна здатність, що визначає успішність спілкування і соціальної адаптації, яка об'єднує і регулює пізнавальні процеси, пов'язані з відображенням соціальних об'єктів (людини як партнера по спілкуванню або групи людей). До процесів, що його утворюють, відносяться соціальна чутливість, соціальна перцепція, соціальна пам'ять і соціальне мислення.

Стимульний матеріал складається з тестових зошитів (субтестів).

Субтест № 1 «історії із завершеннями». Основне призначення - діагностика здатності передбачати наслідки поведінки людей в певній ситуації, передбачати те, що відбудеться в подальшому.

Субтест № 2 «групи експресії». Основне призначення - діагностика здатності до логічного узагальнення, виділення загальних істотних ознак в різних невербальних реакціях людини.

Субтест № 3 «вербальна експресія». Основне призначення - діагностика здатності розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій людини в залежності від контексту ситуації яка їх викликала.

Субтест № 4 «історії з доповненням». Основне призначення - діагностика здатності розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії і значення поведінки людей в цих ситуаціях (Михайлова Е.С., 2006).

Ми вважаємо правомірним використання даної методики, тому що вона вимірює виділені нами компетенції емоційного інтелекту: визначення наявності емоційного переживання в іншій людині; ідентифікація емоцій інших людей; розуміння причин, які викликали емоцію; розуміння наслідків, до яких веде та чи інша емоція; фасилітація мислення внаслідок підбору більш підходящої для ситуації емоції.

В дослідженні використовувався опитувальник «Емоційний інтелект» (Емін) розроблений Люсінім Д. В., в якому виділяється 4 шкали: міжособистісний інтелект (MEI), внутрішньоособистісний інтелект (BEI), розуміння емоцій (PE), управління емоціями (UE).

Шкала MEI - діагностує здатність особистості до розуміння емоцій інших людей, а також управління емоціями інших людей.

Шкала BEI - діагностує здатність до розуміння власних емоцій, а також управління ними.

Шкала PE - дозволяє виміряти здатність до розуміння своїх емоцій, а також емоцій інших людей.

Шкала UE - діагностує здатність до управління своїми емоціями, а також емоціями інших людей (Люсин Д.В., 2009).

На першому етапі дослідження, були отримані наступні результати: у 37,5% студентів було діагностовано середній рівень розвитку емоційного інтелекту, у 13,75% - високий і у 48,75 - низький.

Після проведення корекційно-розвиваючої програми були отримані наступні результати: низький рівень показали - 17.5 % студентів; середній рівень - 58.3%; високий - 24.2 %.

Відбулося значне підвищення середніх і високих показників розвитку емоційного інтелекту студентів і знизилась низькі показники. Активне соціально психологічне навчання студентів в групах (АСПН), з використанням

корекційно-розвиваючої програми "Розвиток емоційного інтелекту студентів - майбутніх фахівців" показало свою ефективність, але потребує її удосконалення, для використання на другій ступені розвитку емоційного інтелекту у студентів, що надає змогу студентам з низьким та середнім рівнями розвитку емоційного інтелекту покращити свої результати.

Аналіз навчальної діяльності студентів показав, що для того, щоб успішно виконувати свою роботу, майбутній фахівець повинен мати добрі спеціальні професійні здібності, до яких відносяться ті здібності, що впливають на його успішну професійну діяльність. Емоційний інтелект є важливим елементом цілісної системи успішної професійної діяльності майбутніх фахівців.

Таким чином, впливаючи методами соціально-психологічного навчання (АСПН), стимулюючи розвиток емоційного інтелекту за допомогою програми "Розвиток емоційного інтелекту студентів - майбутніх фахівців", організовуючи роботу в групах, можна сформувати установки на управління емоціями.

Висновки.

1. Емоційний інтелект (EQ) розуміється як здатність усвідомлювати емоції, досягати і генерувати їх так, щоб сприяти розумінню емоцій і управляти ними, сприяючи своєму емоційному і інтелектуальному зростанню. Емоційний інтелект пов'язаний із здібностями, які означають: точність оцінки і вираження емоцій, як самого індивіда, так і людей, що оточують його; когнітивну асиміляцію емоційного досвіду; розпізнавання, розуміння і осмислення емоцій. Емоційний інтелект - стійка ментальна здатність, частина великого класу ментальних здібностей.

2. Конструкт емоційного інтелекту можна також представити як сукупність емоційно-когнітивних здібностей до соціально-психологічної адаптації особистості.

3. Ефективність роботи в групах активного соціально-психологічного навчання (АСПН) із студентами висока, оскільки сам по собі юнацький вік припускає рухливість, пластичність і сенситивність емоційної і інтелектуальної

сфер особистості. Робота в групах АСПН спрямована на позитивні зміни в розвитку емоційного інтелекту у студентів.

4. Розвинений емоційний інтелект майбутніх фахівців є важливою умовою життєвого успіху, задоволеності і упевненості в професійній діяльності.

5. Існує потреба в подальшому дослідженні феномену емоційного інтелекту, його структури, шляхів його розвитку, що відкриє реальну можливість оптимізації взаємовідносин через глибше усвідомлення емоційних станів, що виникають в професійній діяльності майбутніх фахівців.